

ALLES! EN WEL NU!

Piet de Rooy

Alles! En wel nu!

Een geschiedenis van de jaren zestig

Eerste druk maart 2020
Tweede druk april 2020

© Piet de Rooy 2020
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Bureau Beck
Omslagbeeld © Roel Burgler
Foto auteur © Anca de Rooy
NUR 668
ISBN 978 90 284 5035 6
www.wereldbibliotheek.nl

Die Menschen machen ihre eigene Geschichte,
aber machen sie nicht aus freien Stücken, nicht unter
selbstgewählten, sondern unter unmittelbar vorgefundenen,
gegebenen und überlieferten Umständen. Die Tradition
aller toten Geschlechter lastet wie ein Alp auf dem Gehirne
der Lebenden.

Karl Marx – 1852¹

Le XXe siècle [...] est aussi celui qui, surtout dans son
derniers tiers, a donné l'extension la plus grande à la
catégorie du présent: un présent massif, envahissant,
omniprésent, qui n'a d'autre horizon que lui-même,
fabriquant quotidiennement le passé et le futur dont il a,
jour après jour, besoin.

François Hartog – 2003²

Inhoud

Woord vooraf 9

- 1 Een geweldig feest 15
 - 2 De jaren zestig en de sixties 41
 - 3 Geloof en politiek 66
 - 4 Progressief bloot 85
 - 5 Bourgeoisie en bohemiens 110
 - 6 De tijd voor vernieuwing 130
 - 7 Alles! En wel nu! 147
 - 8 Nawoord 160
- Dankwoord 165

Noten 167

Literatuur 199

Personenregister 217

Woord vooraf

De geschiedenis is een onvoorspelbaar en soms wreed wisselbad. Onvoorziene voorspoed wordt afgewisseld met onverhoedse rampspoed. Veel is daar niet aan te doen, het lijkt wel een autonoom proces. Soms denken we de ontwikkelingen in de hand te hebben, maar doorgaans volgt dan ontgoocheling. Na de *belle époque* aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw volgde de Eerste Wereldoorlog, in de jaren twintig kwam het leven opnieuw tot bloei, *the roaring twenties*. Daar kwam met de grote economische crisis een einde aan, gevolgd door de Tweede Wereldoorlog. Daarna volgden drie decennia van onafgebroken economische groei. In Frankrijk zouden de eerste dertig jaar na de Tweede Wereldoorlog bekend worden als ‘les trente glorieuses’ en dat gold ook voor Nederland: het waren ‘gouden jaren’. Het leven werd gemakkelijker en in een opmerkelijk snel tempo ontstond er een welvaartssamenleving. Dit wonder voltrok zich in het kader van een stapsgewijze opbouw van Europese samenwerking en onder de militaire bescherming van de Verenigde Staten. Het leek wel alsof er een einde gekomen was aan de wrede wisselingen.

Deze ontwikkeling leidde tot een gemoedsrust die door sommige intellectuelen werd bestempeld als ‘de verveling van de welvaart’. Wie de kranten uit de jaren zestig doorbladert komt dan ook voortdurend tegen dat mensen zich vervelen. Dat was het lot van werklozen, van huisvrouwen en ook voor een groot deel van de mensen die werk hadden, gezien de saaie, geestdodende arbeid die ze moesten verrichten. Ook in de cultuur, zowel in de literatuur als de film, was verveling een belangrijk motief. Het was dan ook niet opzien-

barend dat de Franse journalist Pierre Viansson-Ponté op 15 maart 1968 in *Le Monde* schreef dat het openbare leven in Frankrijk vooral gekenmerkt werd door verveling: ‘Les Français s’ennuient’.¹

Het artikel is echter vooral zo bekend geworden, omdat nog geen week later een einde kwam aan deze lamlendigheid: studenten kwamen in opstand en vervolgens brak de meest omvangrijke werkstaking ooit uit in heel Frankrijk: ‘Mei ’68’ werd een iconisch begrip.²

En het was zo rustig begonnen. In Nanterre, een troosteloze voorstad van Parijs, werd op 8 januari 1968 een zwembad geopend door François Missoffe, de Franse minister van Sport en Jeugdzaken, die niet lang tevoren een boek over jongeren had geschreven. De feestelijke bijeenkomst werd verstoord door een roodharige 23-jarige student sociologie, Daniel Cohn-Bendit, die de minister verweet in zijn boek weinig aandacht te hebben geschonken aan de grote seksuele problemen van de studenten. Hij eiste vrije toegang tot de slaapzalen van de meisjes. De minister dacht geestig te zijn door hierop te reageren met de suggestie om bij dergelijke problemen vooral het zwembad in te duiken. Dit was het begin van wat uitmondde in de bezetting van de Sorbonne, harde gevechten tussen studenten en ordetroepen en in het verlengde hiervan de stakingsbeweging.³ Even leek zelfs de revolutie te zijn uitgebroken.

Een jaar later vond in de Verenigde Staten de *Woodstock Music & Art Fair* plaats van 15 tot 18 augustus, ‘a celebration of hair and nudity’.⁴ Geen documentaire over de jaren zestig gaat voorbij zonder een clipje van deze gebeurtenis. In de herinnering daaraan staat niet de modder centraal of de ontoereikende voorzieningen, maar het optreden van Jimi Hendrix en dan met name diens versie van de *Star-Spangled Banner*. Volgens Al Aronowitz, de criticus van de *New York Post*, was dit ‘the most electrifying moment of Woodstock, and it was probably the single greatest moment of the sixties. You finally heard what that song was about, that you can love your country, but hate the government.’⁵

Beide evenementen, Parijs en Woodstock, vonden in Nederland veel weerklank en nabootsing. Huib Riethof, student geschiedenis, was naar de Sorbonne afgereisd en zat met het daar verworven revolutionaire aura daarna in het Maagdenhuis, dat in mei 1969 bezet werd. Ik herinner me nog dat in die dagen op een avond staf en studenten geschiedenis bijeenkwamen op een bovenverdieping van het Historisch Seminarium aan de Herengracht in Amsterdam voor een ‘algemene vergadering’. In het Maagdenhuis was inmiddels vastgesteld wat we zoal moesten eisen en Riethof bracht dit over via Radio de Vrije Maagd, die via een krakend transistorradiootje door ons beluisterd werd. Woodstock vond een echo in het Holland Pop Festival in Kralingen, drie dagen in juni 1970. Dit festival is vooral bekend geworden als het officieuze begin van het gedoogbeleid op het gebied van drugs: agenten traden niet op tegen de vrije verkoop van marihuana.

Zo zijn ‘de jaren zestig’ handzaam samengevat. Het decennium was nog nauwelijks afgelopen of het wisselbad der geschiedenis maakte er een einde aan. In 1971 raakten de internationale monetaire verhoudingen, zoals die in 1944 waren afgesproken in Bretton Woods, ontregeld doordat de Amerikaanse regering de dollar devalueerde. Twee jaar later werd de wereld getroffen door een oliecrisis. Deze tegenslagen verleenden ‘de jaren zestig’ achteraf alleen nog maar meer glans.

Dit beeld van ‘the sixties’ dat zich in de collectieve herinnering heeft gevestigd, is in het decennium zelf ontworpen. Van het begin af aan was het een constructie die in hoofdzaak door twee groepen werd opgetrokken: actievoerende rebellen en nieuwe, zelfbewuste journalisten.

Journalisten waren er uiteraard in allerlei maten en soorten. Als ideaaltype echter gold van oudsher dat een journalist bijna onpersoonlijk verslag deed van de gebeurtenissen. Denk aan Argus, met een onafscheidelijke sigaret in de mondhoek, in de strip *Tom Poes*.

Dat verandert echter in dit decennium. Journalisten gaan zich ge-roepen voelen de bestaande verhoudingen kritisch te beoordelen en maatschappelijke tekortkomingen te onthullen.⁶ Het beroep kreeg bij een nieuw medium als televisie zelfs een aparte aanduiding, ‘programmamaker’, een term die vanaf 1960 veld won en zeer geschikt was om de nieuwe zelfstandigheid uit te drukken.⁷ Daarmee gingen ze deel uitmaken van de *adversary culture*, zoals de Amerikaanse schrijver Lionel Trilling dat genoemd heeft, een cultuur van dwarsigheid.⁸ Daarin was objectiviteit niet het hoogste doel, maar het etaleren van de juiste mentaliteit. Impliciet gingen de nieuwsmedia er bovendien van uit dat er zoiets was als een ‘tijdgeest’ waarvan de lezers op de hoogte moesten worden gebracht. En aangezien vrijwel elke krant, met *De Telegraaf* als grote uitzondering, de nieuwe tijden als emanciperend interpreteerde, vestigde zich hiermee een eendimensionaal beeld van deze jaren als een strijd tussen jong en oud, achterhaalde tradities en fundamentele vernieuwingen, als een bevrijdende revolutie.

Rebellen vormden de tweede groep. Het ging om zelfbenoemde woordvoerders van een nieuwe jeugdcultuur die steunde op het geboortecohort dat vanaf 1945 de Nederlandse samenleving was gaan verrijken. Voor zover het arbeidersjeugd betreft kwamen die in het midden van de jaren vijftig als nozems bekend te staan, in het midden van de jaren zestig komen de jongeren uit de middenklassen van school en zullen dan hun stempel gaan zetten op de jeugdcultuur: rock-’n-roll wordt overvleugeld door de beatmuziek, om het even beknopt samen te vatten. Waren de nozems nog ‘rebels without a cause’, in de nieuwe jeugdcultuur werd een heroïsch zelfbeeld ontwikkeld: jongeren waren de dragers van de tijdgeest, het was hun taak het patriarchale gezag van de ‘regenten’ te ondergraven en daarmee het ‘systeem’ te ontregelen. Als geen ander werd dat gesymboliseerd in de figuur van de Parijse studentenleider Daniel Cohn-Bendit. Achteraf vertelde hij zich bewust te zijn ge-

weest van de historische betekenis van zijn acties, doordrongen te zijn geweest van het gevoel ‘we’re making history’.⁹

Iets dergelijks was in Nederland het geval met Provo. De kerngroep van deze ‘beweging’ bestond uit niet meer dan een stuk of tien mensen, die echter even spontaan als zorgvuldig een ‘imaazje’ uitbouwden.¹⁰ Voor zover zijzelf al niet het idee hadden heel belangrijk te zijn, werd hun dat wel duidelijk gemaakt door de aandacht van de media, nationaal en internationaal. Hun ‘revolutie’ werd een product op de markt. Relatief veel provo’s publiceerden hun inzichten, beschouwingen en herinneringen.¹¹

Rebellen en journalisten hadden veel aan elkaar. De aandacht die de rebellen kregen, stijfde hen in hun zelfoverschatting, zoals omgekeerd de journalisten hun nieuw veroverde status konden etaleren door vrijwel elke uiting van de rebellen serieus te nemen. Daarmee werden ze de meest zichtbare en hoorbare vertegenwoordigers van een fundamentele verandering van het leven en de samenleving. Traditionele normen en waarden werden verlaten, een verleidelijke consumentencultuur ontplooidde zich en een nieuwe politieke cultuur brak door. Alles leek wel in beweging te zijn gekomen.

In de zestiger jaren werd aangenomen dat al deze en dergelijke veranderingen – waar ter verklaring bijna routinematig termen als ‘secularisatie’, ‘ontzuiling’, ‘individualisering’ aan werden gehecht – met elkaar samenhangen. Maar waaruit bestond dan die samenhang? Dit boek is het verslag van de zoektocht naar een antwoord op deze vraag. Daarbij heb ik me in hoofdzaak beperkt tot Nederland. De gebeurtenissen in Nederland waren niet uitzonderlijk, maar wel exemplarisch voor een internationaal verschijnsel. En waarom het ontkennen: deze zoektocht is voor een deel ook een terugkeer naar de eigen jeugd. In 1962 kwam ik van school af en ging studeren, vier jaar later kwam ik terecht in Amsterdam, het ‘magies centrum’ van *the sixties*. Maar dit boek drijft in hoofdzaak niet op de herinnering, laat staan op nostalgie. Dat zijn overwegend

onbetrouwbare gidsen. Het historisch onderzoek is aantrekkelijker als het uitgaat van een zekere verwondering, zo niet onbegrip. Naar de beroemde openingszin van *The Go-Between* uit 1953 van de Britse auteur L.P. Hartley: 'The past is a foreign country; they do things differently there.' Laten we beginnen met een eerste, wat meanderende verkenningstocht door dat vreemde land.

1 Een geweldig feest

Dat de jaren zestig bijzonder zouden worden was al van het begin af aan voorzien. In 1959 werd aan het einde van het jaar voorspeld dat er gouden jaren zouden aanbreken. Met name in Engeland verwachtte men dat de welvaart sterk zou toenemen: de bevolking zou zich kunnen gaan voorbereiden op 'een lange periode van ongekende welvaart', op voorhand 'the prosperous sixties' genoemd. Ook in Nederland was men hiervan overtuigd, zelfs in die mate dat gewaarschuwd werd voor de mogelijke gevaren van de komende welvaartsgolf: 'Wanneer het streven naar een behoorlijke levensstandaard ontaardt in een wedstrijd van materialisme, zal dat de welvaart, die ons voor 1960 in uitzicht wordt gesteld, doen verliezen.'¹ De komende welvaart zou het leven weliswaar sterk veraangenamen, maar mogelijk het geestelijk fundament aantasten. En dat is dus inderdaad wat er gebeurde: hiërarchie, gezag en traditie verloren hun vanzelfsprekendheid. Moraal en fatsoen bleken tijdgebonden.

Eeuwenlang had het christendom de moraal bepaald. Een fatsoenlijk mens hield zich aan de normen en waarden die hem of haar door predikanten en priesters werden voorgehouden. Dit bepaalde de basisstructuur van het maatschappelijk leven, ook als de gehoorzaamheid slechts met de mond beleden werd. Deze dominante structuur stortte in de jaren zestig verrassend snel in elkaar.

Something is happening...

Als deze ineenstorting ergens uit bleek, dan was het wel uit de grote verwarring in confessionele geloofsgemeenschappen. Op 11 oktober 1962 opende het Tweede Vaticaanse Concilie met als doel de kerk aan te passen aan de moderne tijd. Dit was op zich al spectaculair, aangezien de Rooms-Katholieke Kerk zichzelf altijd had gepresenteerd als *semper idem*, altijd dezelfde. In de Anglicaanse Kerk klonken stemmen die nog verder gingen. Zo betoogde in 1963 bisschop John A.T. Robinson in *Honest to God* dat God niet in de hemel zetelde, maar beschouwd moest worden als 'the ground of our being'. Kerken waren dus niet langer onveranderlijk, in leer noch leven. Daarmee kwamen ook de zedelijke verplichtingen, die al zo lang aan de gelovigen waren voorgehouden, zo niet opgelegd, op losse schroeven te staan. Dit was de conclusie die bijvoorbeeld te trekken viel uit het boek van een theoloog aan de Episcopal Theological School in Cambridge (Verenigde Staten), Joseph Francis Fletcher, *Situation Ethics. The New Morality* uit 1966. Daarin werd naar voren gebracht dat mensen belangrijker waren dan morele regels. Het criterium om bepaald gedrag al dan niet te waarderen was niet dat er regels waren gevolgd, maar dat nagedacht was over de gevolgen daarvan. En die werden nu eenmaal bepaald door de context. Kortom: wat zedelijk handelen was hing nogal af van de omstandigheden. Deze revolutionaire opvattingen werden in Nederland ademloos gevolgd, met name in kranten als *de Volkskrant* en *Trouw*, maar ook in bijvoorbeeld het weekblad *Hervormd Nederland*, waarop mijn ouders waren geabonneerd.

De gevolgen van dit loslaten van de traditie bleven niet lang uit en werden bijvoorbeeld zichtbaar op het gebied van de seksualiteit. De Engelse dichter Philip Larkin schreef *Annus Mirabilis*, met als eerste regels:

Sexual intercourse began
In nineteen sixty-three
(which was rather late for me) –
Between the end of the ‘Chatterley’ ban
And the Beatles’ first LP.

Zo werd de seksuele revolutie wel erg precies gedateerd. Het begin daarvan zou dus in 1960 gesitueerd moeten worden met de heruitgave van *Lady Chatterley’s Lover*, een boek van D.H. Lawrence uit 1928. De uitgever daarvan, Penguin Books, was aangeklaagd, aangezien in dat boek woorden als *fuck* en *cunt* voorkwamen. Maar nadat uitvoerig was betoogd dat het werk literaire waarde had, werd de uitgever vrijgesproken en daarmee was het hek van de dam. In 1962 kwam de minirok in de mode. De ontwerpster Mary Quant zei daarover dat de aandacht hiermee verschoof van de boezem naar het kruis, ‘the most natural erogenous zone. Clothes are designed to lead the eye to it.’² In diezelfde periode werd de bikini populair. Het tweedelig badpak had al langer bestaan, maar de broekjes werden nu zo klein dat met name de navel zichtbaar werd. Een van de eerste vrouwen in Nederland die dit ging dragen was waarschijnlijk Tientje Louw, de vrouw van de dichter Gerrit Kouwenaar, die zelf een ‘uiterst summiere bikini’ had gemaakt.³ Brian Hyland zou in 1960 met het schalkse ‘Itsy Titsy, Teenie Weenie, Yellow Polka-Dot Bikini’ een tophit scoren.

Maar de ontwikkeling stond daarmee niet stil. In 1964 schafte de modeontwerper Rudi Gernreich in Californië het bovendeel van de bikini af, terwijl een dergelijke monokini in Parijs door Ruben Torres werd gepresenteerd. Die werd in Frankrijk aanvankelijk verboden, maar in 1965 toegelaten. Een jaar later, in 1966, volgde Yves Saint Laurent met een deels doorzichtige jurk onder het veelgeciteerde motto: ‘Rien n’est plus beau qu’un corps nu’ – niets is mooier dan een naakt lichaam. In 1968 kwam YSL met de doorkijkbloes, een week later al te koop in Londen, in de beroemde Carnaby

Street.⁴ Het was een teken dat *Swinging London* de plaats van Parijs, tijdenlang de hoofdstad van Europa, had overgenomen en het epicentrum werd van de *prosperous sixties*.

Het geluid in dit centrum was de Merseybeat, de nieuwe popmuziek, exemplarisch belichaamd in The Beatles. De eerste lp van The Beatles verscheen op 22 maart 1963, *Please, Please Me*. Deze plaat stond dertig weken aan de top. Ze presenteerden zich als gewone, aardige jongens, met geen dieper verlangen dan de hand van een meisje te mogen vasthouden. Maar ze konden ook pittiger uit de hoek komen. Bij een optreden in de Royal Variety Show van 1963 maakte Lennon de bekende opmerking: 'The people in the cheap seats can clap their hands. The rest of you' – blik naar de loge waarin een deel van de koninklijke familie zat – 'just rattle your jewelry.' Beledigen mocht, als het maar met enige stijl gebracht werd. Tenminste, in het Verenigd Koninkrijk.

In de Verenigde Staten ging het anders. Op 4 maart 1966 verscheen er een interview van Maureen Cleave met John Lennon in het blad *Evening Standard*.⁵ Het was in zekere zin ontluisterend: het liet zien hoe hij inmiddels door de fabelachtige roem van The Beatles in een structuurloos isolement terecht was gekomen. Een normaal dagritme zat er al jaren niet meer in, gewoon over straat lopen was onmogelijk, kostbare hobby's kwamen snel op en werden even snel weer terzijde geschoven, seks was nog de enige lichamelijke inspanning. Lennon wist duidelijk niet meer wat hij verder met zijn leven aan moest.⁶ Een klein onderdeel van het interview ging over religie. Zo verklaarde hij dat het christendom aan betekenis afnam en het contact met de wereld aan het verliezen was: 'We are more popular than Jesus now', wat hij eigenlijk nogal vreemd vond. En ironisch rondde hij af: 'I don't know which will vanish first – Christianity or rock and roll.' In september van dat jaar, vlak voor een tournee door de Verenigde Staten, verscheen deze uitspraak in *Datebook*, een Amerikaans tienerbladje. Door

de context weg te laten en de ironie geheel over het hoofd te zien, werd deze uitspraak van Lennon aanleiding voor de *bible belt* om in het geweer te komen. Een aantal radiostations weigerde nog langer hun muziek te draaien, openbare verbranding van platen vond plaats, doodsbedreigingen kwamen binnen en geen persconferentie ging voorbij zonder nadere uitleg dan wel excuses te vragen. En bereidwillig verklaarde Lennon zich nader:

I'm more of a Christian now than I ever was... I don't go along with organized religion and the way it has come about. I believe in God, but not as an old man in the sky. I believe that what people call God is something in all of us, I believe what Jesus and Buddha and all the rest said was right.⁷

In het najaar van 1963 waren de eerste berichten over The Beatles in de Nederlandse pers verschenen. Het begon met enig onbegrip. *Het Parool*, bijvoorbeeld, kenschetste hun muziek als jazz, maar ook als een soort 'lawaaïige popmuziek à la Elvis Presley' en dat leidde tot de aanduiding 'pop-jazz'. In *Trouw* werd gemeld dat The Beatles in ons land nog 'bijna onbekend' waren: 'Gelukkig maar, want als wij hier deze slechte smaak van de Britten zouden overnemen, kunnen onze klasse-zangers als Rob de Nijs en Johnny Lion wel inpakken...' Maar afgezien van dit soort gedistantieerde verbazing en afweer trokken vooral twee verschijnselen de aandacht. Ten eerste dat The Beatles zo veel geld verdienden – 'de Beatle verdient wekelijks 10.000 gulden' – en ten tweede het overweldigende enthousiasme, vooral van meisjes, dat loskwam. Correspondenten meldden uit Engeland: 'Zulke extase en zulke hysterie hebben wij van ons leven nooit eerder gezien' en 'Het seksuele element in deze rages is niet te miskennen, daarover zijn alle psychologen het wel eens.'⁸

Bij het optreden van The Beatles in Blokker, op 6 juni 1964, leek ook in Nederland de Beatlemania toe te slaan. De middagvoorstelling ging nog wel – 'kinderfeestje' – maar 's avonds werd het volgens

een getuige, de cabaretier Wim Kan, 'erger dan de Franse Revolutie'. De 'vier zingende miljonairs' maakten met een 'alles doordringende, alles murw-beukende, genadeloze beat' een 'orkaan van hysterie' los. Vooraan in de veilinghal was een blokje gasten en genodigden geplaatst dat dreigde onder de voet te worden gelopen door de opdringende fans. Cees Nooteboom moest door de politie bevrijd worden. Na afloop schreef hij een ironisch stuk in *de Volkskrant*, waarin hij behalve zijn eigen avonturen ook memoreerde dat er in de zaal een spandoek omhoog werd gehouden met de 'lieve fout': 'No live without Beatles'. Medewerkers van het Baschwitz-instituut van de Universiteit van Amsterdam, gewijd aan massapsychologie en openbare mening, hadden ter plekke empirisch onderzoek verricht. Op grond daarvan verklaarden zij dat er veel te snel 'hysterie' werd geroepen: vergeleken met Engeland viel het allemaal erg mee. Uit hun onderzoek bleek dat vooral de eerste rijen nogal opgewonden waren geraakt, maar dat de rest eigenlijk vooral heel rustig zat te kijken.⁹

Van de rel rond de vergelijking die John Lennon getrokken had over de populariteit van The Beatles en Jezus werd ook in Nederland ruim verslag gedaan. De programmaleiding van de NCRV besloot voorlopig maar even geen platen van de groep te draaien; een kleine demonstratie van Provo tegen The Beatles-boycot onder leiding van Hans Tuynman en Peter Bronkhorst eindigde met vier arrestaties door de politie. Het Vaticaan accepteerde de verontschuldiging van Lennon en de bekende dominee Jan Buskes schreef in *Het Vrije Volk*:

Maar een Jezus die populair is heeft weinig en waarschijnlijk niets te maken met de bijbel. Jezus is ook in onze tijd en onze wereld niet populair. Zeker niet in de wereld van de politiek.¹⁰

Die Lennon had volgens Buskes wellicht gelijk, maar in ieder geval moest aan de uitspraak van een jongen uit de lichte muziek niet al te veel betekenis worden toegekend.